

FORMA FRAMTIDEN

Ett genuspedagogiskt skolprojekt för ett jämställt samhälle.

TANKAR OCH
ERFARENHETER

Förord

Du håller just nu en skrift i din hand som handlar om skolans jämställdhetsuppdrag. Tanken har varit att förmedla tankar och erfarenheter från projektet Forma framtiden och att visa den kunskap och vilja som finns i Norrbotten för att i ord och handling verka för människors lika värde. Rapporten vänder sig både till föräldrar och till professionella som arbetar med och för barn och unga. Min förhoppning är att rapporten ska väcka nyfikenhet och leda till eftertanke.

Rapporten har producerats inom ramen för Forma framtiden som är ett länsövergripande LTU-projekt som finansierats av EU:s strukturfond, länsstyrelsen och samtliga kommuner i Norrbotten, Jämställdhetskommittén i Luleå, Regionalt utvecklingscentrum, Myndigheten för skolutveckling, Rädda Barnen, Sensus studieförbund och Teknikens Hus. Projektet heter Forma framtiden för att vad vi gör (och inte gör) får konsekvenser både i nuet och framtiden. Allt är möjligt - bara vi är tillräckligt många som vill samma sak.

Luleå i januari 2007
Josefin Rönnbäck

Tankar och erfarenheter från Forma framtiden

– Ett genuspedagogiskt skolprojekt för ett jämställt samhälle.

Producerad av Luleå tekniska universitet
i samarbete med JOB Reklambyrå AB.

Foto Tomas Bergman, Ulrica Holm och Berndt Dimeus.

Texter Ulrika Lorentzi, Britt-Marie Rauman Krohn.

Tryck Luleå Grafiska AB, februari 2007.

ISBN 978-91-633-0327-2

Innehåll

- 6** Uppdraget som kom i kläm och upprinnelsen till Forma framtiden
- 12** Som pedagoger styr vi barnen både medvetet och omedvetet
- 18** Från dockskåp till klädska på LKAB
- 24** Röster från Boden
- 34** Jämställdhet – en angelägenhet för hela kommunen
- 42** Vadå genus och jämställdhet?
- 46** Referenser och lästips
- 48** *Bilaga 1:* Personer som arbetat eller haft uppdrag inom ramen för Forma framtiden
- 49** *Bilaga 2:* Personer som deltagit i nätverket eller gått processutbildning

Uppdraget som kom i kläm och upprinnelsen till Forma framtiden

Enligt skollagen och läroplanerna ska skolan aktivt och medvetet främja flickors och pojkars lika rätt och möjligheter. Flickor och pojkar ska ha samma möjligheter att utveckla förmågor och intressen utan begränsningar av stereotypa könsroller. Trots det är skolan långt ifrån jämställd.

TROTS ALLA FINA ORD och formuleringar om jämställdhet i skolans styrdokument, går utvecklingen mot en jämställd förskola och skola långsamt. Det förekommer trakasserier på grund av kön på skolor och flera undersökningar visar att flickor och pojkar bemöts och bedöms på olika sätt. Även i Norrbotten gör dagens unga fortfarande i stor utsträckning könsbundna utbildningsval. Bland de som gick ut omvårdnadsprogrammet 2004 i Norrbotten var 87 procent flickor och 13 procent pojkar. Teknikprogrammet hade 11 procent flickor och 89 procent pojkar. Drygt hälften av flickorna som går ut gymnasiet fortsätter till högskola inom tre år, av pojkarna är det en dryg tredjedel som går vidare. Flickorna i årskurs 9 våren 2004 hade i genomsnitt 14 procent högre meritvärde än pojkarna. Samtidigt har Norrbottens läns landsting visat att flickornas psykiska hälsa blir sämre under skoltiden. I gymnasiet är 60 procent av pojkarna alltid nöjda med sig själva medan endast 20 procent av flickorna är det. Ställs det för höga krav på flickor, eller för låga på pojkar?

Med anledning av denna problembild fanns det ett önskemål från kommuner i Norrbotten att få hjälp att lyfta fram jämställdhet i skolverksamheten. Flera jämställdhetsprojekt hade genomförts i skolorna men jämställdhet var inte en självklar del i skolsystemet.

– Jämställdhetsuppdraget hade kommit i kläm, säger Josefin Rönnbäck, projektledare för Forma framtiden. Kommunerna efterlyste hjälp att jobba med frågan och utmaningen för kommunerna är att skapa hållbarhet och långsiktighet i jämställdhetsarbetet i hela skolsystemet.

UTGÅNGSPUNKTEN FÖR FORMA FRAMTIDEN är att det är strukturen i skolan som måste förändras, inte enbart enskilda skolor eller elever. Förändringen måste börja hos de vuxna, står det i projektbeskrivningen. Går det att lära gamla hundar sitta?

– *Ja, det gör det*, säger Josefin Rönnbäck bestämt. Det är både svårt och lätt. Det är ofta små saker som ska ändras på, som vilka följdfrågor vi ställer till barn och elever. På det viset är det ganska lätt. Men det är svårt för att det är lätt att falla tillbaka i gamla mönster. Jämställdhetsarbete handlar om att bryta vanans makt. Att så många människor fortsätter att göra som de brukar behöver inte handla om ovilja, okunskap eller ens omedvetenhet. Det går av bara farten.

Josefin Rönnbäck menar att det inte är en stor satsning som behövs utan många små förändringar som drar åt samma håll:

– Om alla går ett steg i en riktning, då blir det en stor förändring för hela skolsystemet. Det är därför det är viktigt att enas om vad jämställdhet i skolan är så alla vet åt vilket håll de ska gå.

Det har gjorts nationella satsningar för att stärka jämställdheten i skolan, till exempel avsatte regeringen 2001 medel för att utbilda pedagogiskt kvalificerade resurspersoner för jämställdhet i skolan, så kallade genuspedagoger. Tanken var att de ska arbeta med jämställdhetsfrågor i den pedagogiska praktiken för att höja kvaliteten och öka måluppfyllelsen inom detta kunskapsområde. Utvärderingar av satsningen visar att färre genuspedagoger än planerat har genomgått utbildningen och att det är få av de utbildade genuspedagogerna som har avsatt

”Jämställdhetsarbete handlar om att bryta vanans makt”

JOSEFIN RÖNNBÄCK

arbetstid för att arbeta med jämställdhet. ”Ibland känns det dubbelbottnat, det är bra att jobba med det här men det är inte så viktigt”, säger en genuspedagog i Norrbotten som statsvetaren Britt-Marie Isaksson intervjuat.

Utvärderingarna visar att i kommuner där genuspedagogernas kunskap efterfrågas blir arbetet effektivt. Genuspedagoger pekar på att när ledningen och kollegorna väl börjar se att de behandlar flickor och pojkar olika då ser de bara mer och mer. Det blir diskussion – ett gemensamt intresse i personalrummet. En genuspedagog i studien säger: ”Om man har en positiv ledning går det inte att stoppa.” Josefin Rönnbäck betonar också att alla i skolsystemet har ansvar för jämställdheten. Det är inte genuspedagogen som ska göra hela jobbet.

En bidragande orsak till att styrdokumentet inte har fått genomslag och att genuspedagogernas kompetens inte har efterfrågats i den utsträckning som regeringen hoppats, är att skrivningarna är vaga.

– Vad lägger skolans personal in i begreppet traditionella könsmonster? Varje kommun och i förlängningen varje skola eller förskola behöver bena upp begreppen och konkretisera. Annars blir det för stort och svårt. Traditionella könsmonster kan handla om yrkesval, talutrymme, hur flickor och pojkar blir bemötta och om vilka män och kvinnor som finns med i skolböckerna.

Projektet Forma framtiden har riktat in sig på just behovet av kommunala handlingsplaner för jämställdhet och stöd till genuspedagoger. Syftet har varit att bygga upp ett ömsesidigt stöd för jämställdhetsarbete i skolan.

– Min uppgift har varit att sätta igång ett arbete, fortsätter Josefin Rönnbäck. Vad som sker konkret ute i skolorna och förskolorna vet jag, på gott och ont, inte så mycket om. Jag har inget färdigt program utan varje kommun har fått arbeta utifrån de lokala förutsättningarna, problemen och möjligheterna.

– En drivkraft för min egen del i arbetet med Forma framtiden är att komma bort från bilden av de ojämsställda Norrbotten som unga tjejer bara vill flytta ifrån, säger Josefin Rönnbäck. Det handlar inte enbart om jobb utan om att vidga livsutrymmet så alla kan passa in.

EN GRUNDTANKE I PROJEKTET var att vända sig till ett brett spektrum av aktörer inom skolans värld i Norrbotten och sammanföra dessa olika grupper vid flera tillfällen. Projektets målgrupp är: beslutsfattare (skolchefer, skolledare, politiker), genuspedagoger och pedagoger från förskolan till gymnasiet. Dessa aktörer behöver ökad kunskap om vilken roll makt och kön spelar för att kunna agera för en jämställd skola.

”Det räcker inte med checklistor utan det måste till både kunskap och en reflektionsprocess”

EVA AMUNSDOTTER

Eva Amundsdotter, jämställdhetskonsult och doktorand vid Luleå tekniska universitet och Søren Holm, utvecklingskonsult.

PROCESSUTBILDNINGENS UPPLÄGG var en gemensam läroprocess där skolledarna skulle få chans att få fördjupade kunskaper om genus och jämställdhet.

– Utbildningen innehöll både föreläsningar och egna undersökningar. Skolledarna skulle beskriva var deras organisationer befann sig, vilka frågor de tyckte var angelägna och göra en handlingsplan.

Eva Amundsdotter hoppas att processutbildningen har sått frön till en varaktig förändring:

– Skolledarna har fått fördjupade kunskaper om och flera metoder för hur de kan arbeta med förändring och jämställdhet. De har även fått ett nytt nätverk där de haft chansen att reflektera tillsammans om jämställdhet och kan stötta varandra i det fortsatta arbetet. Detta bär de med sig i sitt arbete som skolledare.

Ett syfte med utbildningen var att deltagarna skulle lära sig hur de kan arbeta fram lokala jämställdhetsplaner för den pedagogiska verksamheten. Eva Amundsdotter menar att den främsta drivkraften för deltagarna har varit att få reda på hur de skulle göra.

– De ville ha metoder och idéer på aktiviteter, säger Eva Amundsdotter. I handlingsplanerna som deltagarna

tagit fram finns många bra förslag på seminarier, temadagar och åtgärder. Det har varit svårare att få igång en diskussion om vad det är som ska bli annorlunda, vad målet är.

- För att formulera tydliga mål krävs först en undersökande fas för att få svar på hur könsmönstren ser ut idag. Det fanns inte tid till en ordentlig undersökande fas med analys och reflektion. Inte heller till att arbeta systematiskt med användbara mål, där deltagarna verkligen kan ha ett utbyte om vad målen ska vara, vad det är som ska bli annorlunda. Detta är i och för sig ett vanligt problem i alla grupper. Jag hoppas att deltagarna bär med sig den större frågan om vad målet är. Det är viktigt för att förändringen ska bli hållbar.

Förhoppningen är att skolledarna som gått processutbildningen både ska fungera bättre som stöd för genuspedagogerna och efterfråga deras kunskap mer.

FÖR ATT STÖDJA OCH STÄRKA genuspedagogerna har Forma framtiden också samlat ett tjugotal pedagoger och genuspedagoger i nätverk. De har träffats för att lära sig mer och diskutera olika teman, till exempel "Vilka könsstereotyper förmedlas i de böcker barnen läser?", "Hur kan undervisningen i teknik utgå från både flickors och pojkars erfarenheter?", "Pedagogisk dokumentation med genusglasögon" och "Kränkande särbehandling på grund av kön och sexuella trakasserier".

Nätverket har varit uppskattat och Josefin Rönnbäck tror att det har fyllt ett behov:

- Både skolledarna och genuspedagogerna har uppskattat att träffa personer i samma situation. Flera har tyckt att det även borde varit fler gemensamma träffar. Projektledningen trodde att skolledare och genuspedagoger skulle träffas lokalt i kommunen, men det har inte skett i den utsträckning vi hoppades på. Jag skulle gärna se en fortsättning med regionala nätverk där både skolledare och genuspedagoger från en region träffas.

DET ÖVERGRIPANDE MÅLET MED projektet Forma framtiden har varit att bidra till en jämställd skola och under-

visningsverksamhet i Norrbotten. Josefin Rönnbäck menar att projektet har lyckats ta några steg i den riktningen:

- Det finns fler skolledare nu än för ett år sedan som har kunskap om jämställdhet och det finns fler handlingsplaner för jämställdhetsarbetet i skolan. De genuspedagoger jag har pratat med säger att de har fått en ökad legitimitet för sitt arbete. En annan framgång är

att projektet lett till nya möten mellan människor och samarbeten mellan de olika organisationerna som ingår i projektet, till exempel Rädda Barnen, Film-pool Nord och Sensus.

Leder Forma framtiden till en bestående förändring?

- Att projektet ska bli ett tomtebluss är min värsta farhåga, säger Josefin Rönn-

bäck, men vi har försökt tänka långsiktigt för att få en hållbar förändring. Nu måste handlingsplanerna omsättas i praktiken. Arbetet ska gå från ord till handling. Skolorna och förskolorna behöver fortsätta att kontinuerligt utvärdera och granska den egna verksamheten.

DET FINNS FLERA LÄRDOMAR från Forma framtiden, till exempel har det blivit tydligt när genuspedagogerna har fått möjlighet att reflektera över sitt arbete att de behöver mer tid till förarbete och efterarbete.

- Genuspedagogerna gör en mängd saker redan idag men de kommer inte att se någon effekt om de inte ges tid att göra utvärderingar och dokumentera det som händer, säger Josefin Rönnbäck. För att de inte ska ge upp är det nödvändigt att de kan se att deras arbete leder till resultat. En utmaning för det fortsatta jämställdhetsarbetet är att komma underfund med hur motståndet ser ut.

- Forsknings- och utvecklingsprojekt har visat att motståndet mot förändring är större än många trodde, säger Eva Amundsdotter som ledde processutbildningen. Motståndet kan komma från förändringsledarna själva. Aktionsforskarna Britt-Marie Berge och Hildur Ve har visat att lärare som själva deltar i jämställdhetsprojekt kan uttrycka motstånd när de upplever att flickor tar för mycket plats eller pojkar har blivit för "veka".

UR LÄROPLANEN FÖR GRUNDSKOLAN LPO 94:

” Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmönster. Den skall ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla förmåga och intressen oberoende av könstillhörighet. ”

JOSEFIN RÖNNBÄCK PROJEKTLEDARE

Hur ser ett arbete ut där de vuxna pedagogerna inte blir motståndet mot förändring? Eva Amundsdotter har inget färdigt svar men hon menar att det måste börja i reflektion.

– Det räcker inte med checklistor utan det måste till både kunskap och en reflektionsprocess, säger Eva Amundsdotter.

Även Josefin Rönnbäck anser att de som arbetar med jämställdhet behöver mer kunskap om och metoder för att parera motstånd och härskartekniker.

– När vi pratar om motstånd tänker vi oftast verbal motargumentation, säger Josefin Rönnbäck. Men motstånd kan visa sig på helt andra sätt, till exempel genom att skapa ett policydokument men ingen budgetpost. Eller att omtolka jämställdhetsbegreppet.

Grunden för jämställdhetsarbetet är att problematisera en manlig maktordning och utmana den. Inom skolans värld idag finns exempel på där jämställdhetsarbetet har kommit att enbart handla om att stötta pojkar och män i en kvinnodominerad verksamhet.

– De blandar ihop individ och struktur och gör generaliseringar utifrån undantag, säger Josefin Rönnbäck. Sven som individ kan vara underordnad och jobba i kvinnodominerad organisation, med det ändrar inte det strukturella mönstret med en ”manlig” norm i samhället.

EN ANNAN UTMANING för skolan och förskolan idag är likabehandlingsplanerna. I det arbetet finns stora möjligheter att utveckla jämställdhetsuppdraget att motverka stereotypa bilder av flickor och pojkar.

– Den lagen fanns inte när Forma framtiden startade, säger Josefin Rönnbäck. Men lagen är ytterligare ett argument och ett verktyg i arbetet med jämställdhet.

– Det är viktigt att titta på hur kön hänger ihop med ålder, sexualitet och etnicitet, säger Josefin Rönnbäck. Ett exempel är att homofobi och sexism hänger ihop i vårt samhälle där heterosexualitet är norm. När en kille kallas ”djävla böj” handlar det både om kön och sexuell läggning. Att hålla allt det i huvudet är en pedagogisk utmaning.

Trots motstånd och svårigheter har projektet Forma framtiden velat förmedla hopp.

– Om alla tänker att det inte går, då blir det en ond cirkel, säger Josefin Rönnbäck. Jag vill tänka att allt är möjligt. Jag har stor respekt för det arbete som skolans personal gör. De behöver inte börja på ny kula utan göra samma sak, men med genusglasögon på. Ta in ett genusperspektiv på det utvecklingsarbete som pågår i skolan, läs- och skrivprojekt eller matematikprojekt. Jag lovar att det blir ett mycket bättre utvecklingsarbete!

GENUSPEDAGOGER

I budgeten för 2001/2002 avsatte regeringen 10 miljoner kronor för att utbilda pedagogiskt kvalificerade resurspersoner för jämställdhet i skolan, så kallade genuspedagoger. Målet var att det 2004 skulle finnas en genuspedagog i varje kommun. ”Dessa resurspersoner skall arbeta med jämställdhetsfrågor i den pedagogiska praktiken för att höja kvaliteten och öka måluppfyllelsen inom detta kunskapsområde”, står det i budgetpropositionen.

Tanken var att utbildningen skulle ge genuspedagogerna verktyg att starta, genomföra och dokumentera aktivt förändringsarbete i skolan. De här verktygen ska de ta med ut ”på golvet”. De ska både driva eget förändringsarbete och vara ett stöd för andra pedagogers förändringsarbete.

I Norrbotten finns det 23 genuspedagoger i 11 av 14 kommuner. Merparten saknar dock tid, resurser och ett tydligt kommunalt uppdrag.

Som pedagoger styr vi barnen både medvetet och omedvetet

12

SVARTÖSTADENS FÖRSKOLA

Svartöstadens förskola ligger i Svartöstad, ett område i Luleå kommun som byggdes upp i början av 1900-talet och som starkt präglats av stålindustrin. De flesta som bosatte sig här arbetade inom stålverket strax intill. I dag bor här ca 650 invånare som är starkt engagerade i att behålla skola och andra viktiga näringar i området.

Förskolan öppnade 1987. Arbetslaget består av fyra förskollärare, två barnskötare och en kokerska. Här finns två avdelningar och totalt 36 inskrivna barn. Under många år har förskolan dominerats av stora pojkgrupper.

Utvecklingsarbetet har tidigare handlat om att skapa rum som hela tiden förändras efter barnens behov och ålder. Det har varit en del i att ge utrymme för inflytande och skapande arbetssätt för både barnen och personalen. Att nu fokusera mer på genusfrågor och pedagogiken i ämnet har blivit både naturligt och nödvändigt för att komplettera det arbete som redan påbörjats.

Eftersom barnen går vidare till Svartöstadens skola är skolan en viktig samarbetspartner. Skolan ligger i en k-märkt byggnad och har cirka 80 elever och 10 pedagoger.

JÄMSTÄLLDHET HANDLAR INTE OM ATT EMMA SKA BLI TRAKTORFÖRARE ELLER ATT KALLE SKA BÄRA ROSA KLÄDER. DET HANDLAR OM ATT VARJE BARN SKA FÅ MÖJLIGHET ATT VÄLJA UTFRÅN SIN EGEN FÖRMÅGA OCH SITT INTRESSE, OBEROENDE AV KÖN. DET ÄR OCKSÅ UTGÅNGSPUNKTEN I DET JÄMSTÄLLDHETSARBETE SOM BEDRIVS VID SVARTÖSTADENS FÖRSKOLA I LULEÅ.

– Vi som arbetar tillsammans vid Svartöstadens förskola började prata om att samhället förändrats och att kläder, leksaker och filmer allt mer förstärker könsrollerna, berättar förskollärare Git Hagrydh. När vi hörde talas om en föreläsning om jämställdhet vid Luleå tekniska universitet bestämde vi oss för att alla i huset skulle gå.

Föreläsningen med Kajsa Wahlberg blev en riktig a-ha upplevelse för personalen. De hade aldrig reflekterat över att de som vuxna omedvetet upprätthåller könsskillnader. Att de bemöter barnen olika beroende på om det är pojke eller flicka. Insikten gjorde att de beställde böcker och fördjupade sig i ämnet.

Vi har bara skrapat på ytan

FÖRSKOLAN SÖKTE PROJEKTPENGAR för att kunna arbeta vidare med jämställdhet. Det var våren 2005.

– Tillsammans med rektorn skrev vi ihop en ansökan som skickades till Delegationen för jämställdhet i förskolan, berättar Git Hagrydh. Tillsammans med 33 andra projekt i landet beviljades vi pengar för att under ett år kunna arbeta med vårt projekt.

Med stöd av Britt-Lis Sikström, som har erfarenhet av handledningsarbete, kom arbetet igång. En eftermiddag i månaden anlätades vikarier för att alla pedagoger skulle kunna arbeta med projektet. För att analysera den egna verksamheten har pedagogerna intervjuat, fotograferat, videofilmade, gjort ljudinspelningar och antecknat.

– När vi började titta på verksamheten utifrån ett jämställdhetsperspektiv insåg vi att vi måste börja med vårt eget förhållningssätt.

– Vi har utgått ifrån att vi behandlar pojkar och flickor lika, vi är ju för ett jämställt samhälle. Men ju mer vi diskuterade desto tydligare blev det att vi omedvetet bidrar till att upprätthålla de rådande könsnormerna. Vi handlar så som vi själva blivit behandlade och vi påverkas av de normer och värderingar som finns runt omkring oss.

Med ord, tonläge och kroppsspråk såg pedagogerna att de kommunicerade olika beroende på om de pratade med en pojke eller en flicka.

– När vi pratade med pojkarna använde vi ofta grövre röst, djupare tonläge, fler kommandon och färre ord, förklarar Git Hagrydh. När vi pratade med flickorna använde vi ett ljusare tonläge, fler ord och vi hade mer fysisk kontakt. Uttrycken vi använde till pojkarna var ofta stor, stark och till flickorna snäll, söt och andra uttryck kopplade till utseende. Vi blev också medvetna om att varje gång vi säger saker som "titta Kalle där kommer bussen", så förstärker vi kopplingen till kön.

– Att förändra sig själv tar tid, men det är viktigt att vara medveten om vilka signaler vi sänder ut. Nu försöker vi vara mer neutrala i vårt språk och prata på samma sätt till både pojkar och flickor. Men det är inte alltid lätt att hitta ett jämställt tonläge.

ETT SÄTT ATT MINSKA FOKUSERINGEN PÅ KÖN är att barnen lär sig att leka med varandra, oavsett om det är pojke eller flicka.

– Med hjälp av valkort möter barnen varandra utifrån intresse istället för kön och ålder. Utifrån valkorten väljer barnet vilket material de vill arbeta med.

Materialen är olika typer av konstruktionsmaterial som mjölkpaket, briomek, geomag, klossar, duplo, papper och kriter. Valkorten ger också både flickor och pojkar samma förutsättningar att använda sin fantasi,

kreativitet och koncentration. Ett annat sätt för att alla barnen ska känna sig trygga med varandra är att de roterar vid matbordet. Barnen tar slumpvis en bild och söker sedan upp tillhörande bild på en plats vid bordet. Det gör att barnen varje dag får sitta på olika platser och med olika barn.

”Uttrycken vi använde till pojkarna var ofta stor, stark och till flickorna snäll, söt och andra uttryck kopplade till utseende”

GIT HAGRYDH

HUR PEDAGOGERNA UTTRYCKER SIG har betydelse för hur barnen väljer kompisar. Istället för att säga "gå till de andra pojkarna" säger de "gå till de andra barnen". De frågar inte vem de lekt med eller vem de vill leka med, utan vad de gjort eller vill göra. Då kan barnen hitta kompisar utifrån ett gemensamt intresse, inte utifrån kön. Målet är att barnen ska bli trygga i hela gruppen.

– Den här medvetenheten har vuxit fram när vi börjat prata om det, säger Git Hagrydh. Tidigare använde vi mycket ord som pojkar och flickor utan att reflektera över det.

Hur lätt det är att falla in i gamla vanor upptäckte förskollärare Marianne Björkén när hon skolade in en ny pojke under hösten.

– Omedvetet sökte jag efter en pojke i samma ålder för att han skulle få en kompis. Jag var precis på väg att säga "gå till pojken där borta", när jag kom på mig. Då fick jag mig en tankeställare. Det gäller verkligen att vara uppmärksam på hur man tänker och uttrycker sig.

För att skapa en mer könsneutral miljö och stimulera barnen att leka tillsammans har pedagogerna tagit bort en del leksaker, exempelvis bilar.

” Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt.

– Bilarna i sig stimulerar inte barnen att leka med varandra och framför allt så tilltalar de pojkarna. Däremot kan vi föra in bilarna som en del i vissa lekar. Dockvrån har vi döpt om till caféet.

– Vi får slita för att hitta könsneutrala leksaker. Konstruktionsmaterial är bra. Det tilltalar de flesta barn, oavsett kön. Vi har även byggt upp olika temarum som byggrum, ateljé, dramarum, datorrum och duplorum. Dessa förändras hela tiden. Framför allt har vi sett att vi som pedagoger måste finnas med i aktiviteterna. Om barnen är själva delar de lätt upp sig i grupper med pojkar och flickor.

Personalen har även gått igenom pussel och böcker för att försöka ta bort sådant som förstärker könsuppdelningen.

– Det är inte lätt att hitta böcker som är neutrala, säger Marianne Björkén. Oftast handlar berättelserna om en liten pojke och bilderna är ofta väldigt stereotypa. Eftersom det finns så få böcker med jämställt innehåll brukar vi ändra när vi läser för barnen. Herr skata blir skatan, flickorna blir barnen och vi kan ställa frågor och prata om bilderna. Då väljer vi själva orden.

ATT SE RESULTAT AV JÄMSTÄLLDHETSARBETET är svårt efter så kort tid, men ett exempel är en händelse som en familj med tre pojkar berättade om.

– Mellanpojken, som är ett av våra dagisbarn, räknade upp namnen på sina kompisar. Det var både pojkar och flickor. Den äldsta pojken utbrister: ”leker du med tjejer!” Mellanpojken tittar förvånad och undrar vad det är för konstigt med det? Det kändes bra att höra, säger Git Hagrydh.

– Det blir intressant när barnen börjar skolan. Jag tror att det är först då vi kan se skillnad. Då blir det mer tydligt eftersom barnen kommer till en ny miljö. Vi har redan nu inlett ett samarbete med skolan där vi varje år kommer att träffas för att dela med oss av varandras tankar och erfarenheter om jämställdhet.

– Hela projektet har varit fantastiskt lärorikt och vi har bara skrapat lite på ytan, men jämställdhetsarbetet kommer att fortsätta.

– I vår handlingsplan finns nu inskrivet att vi ska ha ett jämställdhetsperspektiv. Det måste vi leva upp till. Målet är att varje vecka diskutera de här frågorna. Det viktiga är att ämnet hålls levande.

– Det är en bra stund när vi sitter ner och pratar med varandra. I reflektionen sker lärandet för egen del. Det är först då vi blir medvetna om vårt eget förhållningssätt, menar forskollärare **GIT HAGRYDH**

EN NULÄGESANALYS FRÅN 2006 VISAR ATT JÄMSTÄLLDHETSARBETE BEDRIVS INOM 36 AV LULEÅ KOMMUNS 128 UTBILDNINGSVERSAMHETER. AV DESSA 36 ENHETER ÄR DET TVÅ SOM FÅTT EXTERNA MEDEL FÖR SITT ARBETE. SVARTÖSTADENS FÖRSKOLA ÄR EN AV DEM.

Från dockskåp till klädskaåp på LKAB

DEN ENDA ROLL DE SMÅ BARNEN I FÖRSKOLAN HAR ÄR ATT VARA BARN OCH MÄNNISKOR. DÄRFÖR ÄR DET SÅ VIKTIGT MED GENUSTÄNKANDET REDAN HÄR. DET MENAR PROFESSOR LENA ABRAHAMSSON. HON HAR SETT SÅ MÅNGA EXEMPEL DÄR MÄNNISKOR BEGRÄNSATS I SITT YRKESLIV PÅ GRUND AV KÖN.

LENA ABRAHAMSSON ÄR PROFESSOR vid Institutionen för arbetsvetenskap vid Luleå tekniska universitet. Hon forskar om moderna organisationer ur ett genusperspektiv.

– Alla delprojekt som genomförts inom ramen för Forma framtiden är jättebra och nödvändiga satsningar för att öka jämställdheten, menar hon. För några år sedan var det endast de riktiga eldsjälarna som arbetade med jämställdhetsfrågor inom skolan och förskolan. Nu har det blivit en strategi där Forma framtiden är ett led i den breda satsning som görs. Jag var med i de tidiga diskussionerna och har under de år projektet pågått varit delaktig som föreläsare.

”FRÅN DOCKSKÅP TILL KLÄDSKÅP PÅ LKAB” är namnet på en av Lena Abrahamssons föreläsningar. I den berör hon förskolemiljön, och framför allt dockvrån som är vanlig i många förskolor.

– Symboliskt står dockvrån för det stereotypa och traditionellt kvinnliga, menar hon. Den är en kopia av hemlivet och starkt förknippad med rollen som mamma och husmor. Dockmiljön existerar inte i arbetslivet och att växa upp med dockvrån som ideal ger ingen identitet för yrkeslivet, istället kan den skapa en vilshenhet i arbetslivet. I pojknarnas motsvarighet bilvrån är förut-sättningarna helt annorlunda. Här får pojkarna möjlighet att förbereda sig för yrkeslivet. I leken blir de polis,

”Barnens enda roll är att de är människor.”

LENA ABRAHAMSSON PROFESSOR

brandman, pilot, rallyförare, traktorförare och andra roliga yrken. Pojkar har generellt ett bredare utbud av lekar och yrkesroller. Flickor är naturligtvis också i snickarummet eller målarrummet, pojkarna är dock mer sällan i dockvrån. Men det handlar inte om vem som är var utan vilka symboler och signaler om kön som rummen ger.

ATT SORTERA IN MÄNNISKOR EFTER KÖN, så kallad könsmärkning, finns i skolan, på arbetsplatser, i familjen, bland individer och i samhället i övrigt.

– På de arbetsplatser där kvinnor är i minoritet blir de ofta ifrågasatta, förklarar Lena Abrahamsson. I första hand bedöms de utifrån att de är kvinnor. Det manliga är normen medan kvinnor ses som avvikande eller konstiga och måste hela tiden bevisa sin kompetens. På enkönade arbetsplatser blandar man lätt ihop kompetens och kön. På arbetsplatser med en jämn blandning av män och kvinnor så värderas kompetenserna lika.

Hon har även sett att när kvinnor och män haft likartade förmåner och möjligheter i arbetet så har de lyckats lika bra. Det gäller även när kvinnliga chefer och företagare haft samma ekonomiska utgångsläge som de manliga i samma position. Det här slår hål på myten att kvinnligt företagande skulle skilja sig ifrån manligt. Enligt Abrahamssons erfarenheter så handlar det helt enkelt om olika förutsättningar.

– Samtidigt har det hänt mycket genom åren. Det var först på 1950-talet som kvinnor tilläts gå längre utbildningar. Idag har kvinnor högre utbildning än män. När jag var barn var det till exempel väldigt ovanligt med kvinnliga ministrar. Idag är de kvinnliga ministrarna så många att det är svårt att räkna dem. Kanske gör detta att könet inte spelar någon roll som symbol för en politiker.

”På enkönade arbetsplatser blandar man lätt ihop kompetens och kön.”

LENA ABRAHAMSSON

VUXNA HAR MÅNGA OLIKA ROLLER kopplade till kön att handskas med i vardagslivet.

– Vi är fru, man, arbetskamrat, förälder, chef, kompis, lagledare, idrottare och många fler. Någon kanske lever väldigt jämställt hemma, men arbetar på en arbetsplats där miljön är mer diskriminerande. En annan kan ha ett jobb där de arbetar på samma villkor som motsatta könet, men som har en helt annan ordning hemma.

Enligt Lena Abrahamsson förknippar sig en del människor starkt med den bild de har av hur en man eller kvinna ska vara, och försöker leva upp till det. Oavsett vilka olika roller vi vuxna har så glider vi omedvetet mellan dem och kan oftast hantera dem utan problem.

– För de små barnen är det annorlunda. Deras enda roll är att de är människor. De tillbringar sina dagar med sin familj och i förskolan. Därför är de värderingar som förmedlas av de vuxna som de möter dagligen så viktiga. De formar dem.

INOM SKOLVÄRLDEN talas det en hel del om att undervisningen utgår ifrån varje individ, något som Lena Abrahamsson tycker är positivt men kanske svårt att leva upp till.

– För att varje barn ska få möjlighet att utvecklas utifrån sig själv, måste man som pedagog vara medveten om sitt förhållningssätt. Man kanske tror att man ser en individ, men istället ser man en flicka eller en pojke. Om man behandlar flickor och pojkar olika, då har de inte samma förutsättningar att utvecklas. Då är det i första hand könet med dess begränsningar som styr barnets utveckling.

– Om vi från början ger pojkar och flickor samma förutsättningar så kommer de att lyckas de lika bra i sina yrkesliv. Därför är Forma framtiden och alla andra satsningar på att öka jämställdheten bland unga så viktiga, avslutar Lena Abrahamsson.

SÅ HÄR UNDVIKER DU FALLGROPARNA

Enligt Lena Abrahamsson finns det fem knep för att skapa ojämställdhet.

1. Se till att det finns en rumslig/geografisk uppdelning – att flickor och pojkar är i olika rum, till exempel genom att ha en dockvrå.
2. Könsmärk saker, arbeten, arbetsuppgifter leksaker och maskiner. Ge kvinnor och män olika funktioner, på olika nivåer i hierarkin.
3. Prata på ett särskilt sätt om flickor och pojkar, kvinnor och män vid fikabordet. Späd på myterna. Kvinnor är små, svaga, kan inte köra bil, inte läsa karta och har inte teknisk kompetens. Män är stora starka, tekniska och har stora händer.
4. Förstärk myter om kvinnors och mäns arbeten genom att säga att kvinnor har lätta jobb och män har tunga jobb. Att det är höga krav på kompetens på mäns jobb och låga på kvinnors och så vidare.
5. Prata INTE om jämställdhet och genus. Ta könsordningen för något så självklart att vi inte ser det.

Finessen med de fem knepen – man kan göra tvärtom – och därigenom verka för jämställdhet!

UR SKOLLAGEN:

” Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar.

Särskilt skall den som verkar inom skolan främja jämställdheten mellan könen samt aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden. ”

Röster från Boden

”DET HÄR HÄNDE PÅ ETT VANLIGT DAGIS I SVERIGE FÖR FEMTON ÅR SEDAN”

SÅ BÖRJAR LISA WANLERS BERÄTTELSE I DOKUMENTÄRFILMEN *DET ÄR*

MEDFÖTT – EN FILM OM KÖNSROLLER I DET PEDAGOGISKA SYSTEMET.

DET ÄR MEDFÖTT är en 15 minuter lång dokumentärfilm. Moa Rönnbäck, Lousie Wikström och Lisa Wanler gjorde filmen som projektarbete på samhällsprogrammet i gymnasiet våren 2006. Gymnasieläraren Åsa Lundmark från Björknäs gymnasiet och filmkonsulenten Lars Erik Larsson från Filmpool Nord har fungerat som handledare. Filmpool Nord har även tillhandahållit utrustning, teknik och kunskap om film.

Tekniken i filmen kallas digital storytelling. Den bygger på filmarens egen berättelser som bildsätts med stillbilder. I *Det är medfött* har tjejernas egna berättelser om hur könsroller påverkat deras skolgång kompletterats med filmer de tagit i förskolor och skolor i Boden idag.

– När det handlar om jämställdhet är det svårt att få ungdomar att se det som ett problem för dem själva, säger Åsa Lundmark. Det handlar om de andra, någon annanstans. De äger inte problemet. Med den här tekniken kunde tjejerna inte undgå att äga problemet.

Några slutsatser som Moa Rönnbäck, Louise Wikström och Lisa Wanler drog under arbetet var att under de tidiga åldrarna så spelar pedagogerna stor roll för att återskapa kön. Flickor och pojkar bemöts olika av pedagogerna. På högstadiet verkade det vara ungdomarna själva som återskapar systemet som de lärt sig tidigare.

Åsa Lundmark har utarbetat ett material om filmen och den distribueras av Filmpool Nord.

BERÄTTELSEN HANDLAR OM när Lisa och hennes kompis Lisa rymmer från förskolan för att de inte vill äta leverbiff. När de är på väg att rymma får Lisa syn på dagisets busfrö John. ”Honom måste vi ta med oss”, tänker Lisa, ”han vet säkert massa bra gömställen.” John tycker att de inte är riktigt kloka men Lisa vet hur hon ska övertala honom:

- Gud vad du är feg och töntig, John.
- Jag följer väl med då, svarar John, inte speciellt entusiastisk.

Det blir en kort rymning. Fröken hittar dem. På kvällen får Lisas mamma ett telefonsamtal. Det är viktigt att flickorna lär sig att stå på sig och inte dras med i pojkarnas bus, säger en bekymrad fröken. Hon är besviken på flickorna som brukar vara så snälla och utgick ifrån att det var pojken som busade.

Och hur ser det ut på en vanlig förskola femton år senare? I filmen får vi träffa Johan, 3 år, på en förskola i Boden. Han berättar om en flicka som fått ett barbiehus i present. Själv vill han inte ha barbiehus:

- Det är så fiantigt. Pojkar gillar inte barbiehus.
- Pojkar gillar bara motorcyklar. Vuxna killar gillar inte barbies.

Dagiskompisen Moa, 5 år, säger att pojkar som leker med dockor kanske blir retade. Detsamma gäller flickor som leker med traktorer:

- Fast lite bilar går ju bra, men inte för mycket.
- Vi var chockade när vi kom ut till förskola och skola och filmade, säger Lisa Wanler.
- Vi fick ut så mycket väldigt fort. Det som är med i filmen är nästan allt vi har filmat.

”Hur kan det
vara medfött
att tjejer vill
leka med rosa
slott och killar
med bilar?”

LISA WANLER DOKUMENTÄRFILMARE

Lisa och hennes klasskamrater Moa Rönnbäck och Louise Wikström, från Björknässkolan i Boden, ville göra sitt projektarbete i gymnasiet om könsroller. De hade tänkt göra intervjuer med elever och lärare och skriva en uppsats. Deras lärare Åsa Lundmark tipsade om att Filmpool Nord kunde hjälpa dem att göra en film.

– Film får ett helt annat genomslag än om vi skrivit en uppsats om det här. Vi visade filmen i aulan i skolan och många, både elever och lärare, kom fram. Eleverna kände igen sig. Flera lärare sa att de aldrig hade reflekterat över hur de själva bemötte tjejer och killar.

Utgångspunkten för filmen är att könsroller grundläggs i förskola och skola och att det begränsar både flickor och pojkar. Filmens titel *Det är medfött* kommer från ett samtal med en förskollärare.

– Vi frågade hur det kan vara så hårt uppdelat vad flickor och pojkar tycker om för färger och leksaker. "Det är medfött", svarade hon. Hur kan det vara medfött att tjejer vill leka med rosa slott och killar med bilar?

– Busfröet John i min berättelse drabbas också av könsrollerna. Fröken utgick från att det var han som lurat med oss fast det var tvärtom.

NÅR TJEJERNA ARBETADE MED FILMEN diskuterade de hur det var när de var små. De kom på fler och fler tillfällen där föreställningar om kön hade spelat roll. Till filmen valde de berättelser som tog upp olika saker. Louise berättar om när hon gick i sexan och fröken bad att få tala med henne efter skolan. Louise såg sig själv som mer framåt än de andra flickorna. Hon tyckte att det var positivt att hon räckte upp handen mycket och tog för sig. Hennes fröken sa att det visst kan vara bra att vara framåt men att Louise borde tona ned sig en aning. Annars skulle hon få svårt att få tjejkompisar.

Föreställningen att flickor ska vara tysta lever kvar. I filmen säger två pojkar i sexan att det är konstigt om en tjej pratar i klassrummet men om en kille pratar är det bra. Lisa har också fått höra att hon pratar för mycket.

– En lärare ringde hem till min mamma och sa att jag var dominant och bråkig. Jag tycker inte jag var värre än killarna i min klass.

Lisas mamma stod på Lisas sida, men när pojkarna i hennes klass blev äldre gillade de inte hennes målföre.

– Jag hade inga problem med killarna när jag var liten men när jag blev större blev jag ovän med alla killarna i klassen för jag sa emot dem. Tjejer ska inte göra det.

I filmen verkar det som om könsrollerna blir starkare ju äldre eleverna blir.

– På högstadiet var det väldigt svårt att få någon tjej att prata inför kameran. Alla killar ville vara med. Vi

frågade nästan 40 tjejer och en ställde motvilligt upp.

Gymnasiet finns inte med i filmen. Det låg för nära.

– Vi tyckte det var svårt att analysera där vi själva var. Det man själv lever i tycker man ofta är jämställt. Sen ville vi inte stöta oss heller.

Ett annat skäl var att tjejerna ville betona att grunden för föreställningar om manligt och kvinnligt skapas tidigt. Dessutom är det tacksammare att intervjua barn, tycker Lisa.

– Barn säger vad de tänker. Gymnasieelever skulle förmodligen censurera sig själva och säga det som är politiskt korrekt.

SYFTET MED FILMEN är att göra människor uppmärksamma på hur föreställningar om kön påverkar skolan.

– Flera pedagoger som vi filmade sa att de är medvetna och inte gör skillnad på pojkar och flickor men vi såg på tio minuter att de behandlar flickor och pojkar olika. De blev väldigt förvånade när de såg på filmen hur de själva gjorde.

Även de elever som intervjuas i filmen säger att lärarna gör skillnad på flickor och pojkar, till exempel säger en flicka i mellanstadiet att hennes lärare favoriserar flickor för att läraren tycker att flickor är lugnare och att det är jobbigt när det är stökigt i klassen. Lisa känner igen detta från en gymnasieklass i Stockholm som hon gick i de första två åren av gymnasiet.

– Det var bara fem killar i klassen. Tjejer sågs som smartare, både av lärare och av tjejerna själva. "Åh, vad jobbiga de är", kunde tjejerna säga om killarna. En del lärare vände sig alltid till några tjejer när de pratade. Det blir en ond cirkel där killarna bara blir mindre och mindre intresserade.

"Vi tyckte det var svårt att analysera där vi själva var.

Det man själv lever i tycker man ofta är jämställt."

LISA WANLER

Scener ur dokumentärfilmen *"Det är medfött"*, som Lisa Wanler, Moa Rönnbäck och Lousie Wikström gjort.

Jämställdhet eller könsroller diskuterades inte i skolan, vad Lisa minns.

– Vi läste om feminismens historia, till exempel om Jean D’Arc, men inget om könsroller i vår egen vardag.

Frågor om kön måste tas upp tidigt, menar hon. Det är för sent att börja i högstadiet.

– Jag kan se till mig själv. Jag vill ju ha en förändring men jag gör ändå skillnad på pojkar och flickor. Det sitter djupt. Jag köper inte en barbie till min lillebror.

Lisa och de andra tjejerna som gjort filmen, ser gärna att pedagoger använder filmen. Det kan få igång en diskussion bland kollegor, och kanske även med barn, elever och föräldrar.

– Kanske borde de här frågorna få mer plats i lärarutbildningen? När min mamma utbildade sig till förskollärare diskuterades inte hur flickor och pojkar bemöts praktiskt eller vilken roll det spelar vilka leksaker som finns på förskolan.

DETTA ÄR VERKLIGHET. En ganska nedslående verklighet. Går den att förändra?

Den frågan diskuterar Bertil Sundström, för- och grundskolechef i Boden, Susanne Sundström Sandling, rektor i en 7-9 skola, och Astrid Yttling, rektor för en förskola och en F-6 skola. Astrid är även utbildad genuspedagog och har arbetat som lärare och genuspedagog i kommunen tills denna höst då hon blev rektor.

– De könsmonster som gällde för 20 år sedan gäller än idag, säger Bertil Sundström. Diskussionen fanns då också. Då handlade det om att bromsa krigslekar och få pojkar att leka flickors lekar.

– Hos äldre elever ser jag ofta en resignation, säger Susanne Sundström Sandling. Jag har sett pojkar som är duktiga på språk men ändå tänker gå i pappas fotspår och struntar i att läsa språk.

– De förskolor jag har pratat med hävdar först att de inte gör någon skillnad på flickor och pojkar, fortsätter Astrid Yttling.

– När vi pratar vidare kommer de på att de gör skillnad, exempelvis när de tilltalar barnen. Då blir reak-

tionen: Får jag inte säga ”vilken söt klänning du har” till en flicka? Jo, svarar jag, men säger du något liknande till pojkar? Busiga flickor, hur bemöter ni dem? Många säger att de tål busiga flickor sämre än busiga pojkar.

Konfliktlösning är ett område där alla runt bordet tycker att kön spelar roll, både hur kvinnor och män agerar som förebilder och hur pojkar och flickor i konflikt blir bemötta.

– Mitt intryck är att vi ofta är mer barska med pojkar och för en dialog med flickor, säger Bertil. Om det är en pojke och flicka i konflikt blir reaktionen oftast en tillsägelse till pojken.

– Flickor får kritik för hela sin person, fortsätter Susanne. Vi kan fråga: Förstår du inte att den andra blir ledsen? Det är fel på flickan. Pojkar däremot får kritik för just den händelsen.

BERTIL SUNDRÖM

Filmerna *Det är medfött* ska visas på en halvdag om jäm-

ställdhet för rektorsgruppen. Bertil menar att filmen är en bra ingång:

– Det är bra att höra vad barn och elever själva säger. Dessutom beskriver filmen några uttalanden från pedagoger. Om våra medarbetare säger sådant som beskrivs i filmen så är det en ledningsfråga. Jag som ledare måste ta itu med det.

DET PÅGÅR ETT ANTAL JÄMSTÄLLDHETSPROJEKT i Boden och kommunen har även varit med i projektet Forma framtiden. Susanne Sundström Sandling har deltagit i processutbildningen och Astrid Yttling har varit med i nätverket för genuspedagoger.

– Vi är i startgroparna, säger Susanne. Jag tror att inom ett år har många av de som jobbar i skolan i Boden blivit medvetna om sitt tänkande och hur de agerar. Första gången vi pratade om jämställdhet hamnade diskussionen i frågor om vad som är manligt eller kvinnligt, men idag handlar det om att ta in vad som händer och bli medveten om hur vi själva agerar.

– Projekt blir lätt små öar, fortsätter Bertil. För att förändra i stort måste frågorna sugas upp i ledningsnivån. Det har märkts under detta år. Vi hjälper varandra att reflektera över kön, även på mitt eget handlande.

”Om våra medarbetare säger sådant som beskrivs i filmen så är det en ledningsfråga. Jag som ledare måste ta itu med det.”

INOM PROCESSUTBILDNINGEN gjorde Boden och Luleå ett utbyte där de skickade observatörer till varandras rektorsgrupper.

– Det är bra att få ögon utifrån, säger Susanne. Och att vi är så ärliga att vi kan ifrågasätta varandra.

Flera av kommunerna i processutbildningen valde att först förankra frågan i rektorsgruppen sedan i skolorna. Både forskning och tidigare erfarenheter tyder på att det är avgörande att ledningen står bakom jämställdhetsarbetet.

– Jag läser en bok om ett projekt i skolan i Hofors, säger Astrid. Där är det väldigt tydligt att ledningen måste vara drivande för att något ska hända. En ensam genuspedagog utan stöd uppifrån kan inte förändra verksamheten.

Boden har tagit fram en handlingsplan för jämställdhet inom skolan och de jobbar med en folder om jämställdhet som ska skickas ut till föräldrarna.

– Kommunen har haft en jämställdhetsplan, men det är inget levande dokument, säger Bertil Sundström. Det har varit intressant att omforma den till ett levande dokument för oss här i skolan. Efter några korrigeringar kommer den även att gälla i gymnasiet.

Ofte sägs att planer för jämställdhet bara blir hyllvärmare, precis som kommunens jämställdhetsplan, eftersom ingen efterfrågar arbetet. Bertil tror emellertid att den här planen är så konkret och levande att det blir angeläget att driva arbetet vidare och följa upp målen. Rektorsgruppen har även utsett en samordnare för jämställdhet.

– Vi hade lätt att hitta rätt person som kan frågorna, säger Bertil. Astrid är vår samordnare.

KRAVET PÅ LIKABEHANDLINGSPLANER i skolorna kan också vara en drivkraft i arbetet med jämställdhet.

– Likabehandlingsplanerna är ett bra verktyg, säger Astrid. Men för att de ska fungera krävs utbildning. Planerna ska innehålla konkreta åtgärder för att motverka maktordningar. Flera pedagoger som jag har pratat med säger att de har inget att jobba med i likabehandlingsplanen för de har knappt några barn med funktionshinder. Då säger jag att de kan ju alltid jobba med kön. Men för att personalen ska kunna se sig själva i ett könsmonster behöver de utbildning i genusvetenskap.

Likabehandlingsplanerna ska även redovisas i kvalitetsarbetet. Det är ett pågående utvecklingsarbete där jämställdhet borde ha en självklar plats.

PIA ELMGREN GYMNASIECHEF

– Jämställdhet är inte ett till ok som läggs på mina axlar, säger Susanne, utan det är något som finns i varje verksamhet. Det handlar om att gå vidare i mitt arbete. Jag kan börja förändra utifrån de kunskaper jag redan har och sedan fylla på med mer kunskaper för att utvecklas vidare.

– Det krävs insikt och kunskaper för att förändra mig själv och andra, säger Bertil. Jämför med demokrati. Det är också en övergripande fråga som alltid måste vara aktuell. Jag är en demokratisk person i allt jag gör. Vi är inte världsbäst på jämställdhet i Boden men vi har en öppen attityd och en vilja att agera. Jämställdhet måste bli en del av allmänkompetensen.

BJÖRKNÄSGYMNASIET, DÅR UPPHOVSKVINNORNA till filmen *Det är medfött* själva gick, är en röd byggnad i en björkbacke ned mot Bodträsket. Skolan har över tusen elever som går tretton olika program.

Pia Elmgren, gymnasiechef i Boden, har jobbat mindre än en månad i Boden så hon vet inte hur jämställdhetsarbetet ser ut på Björknäsgymnasiet och hon har inte heller sett filmen *Det är medfött*, men hon har jobbat med frågorna tidigare i Hedemora.

– Vi jobbade rätt mycket med jämställdhet, till exempel med frågan hur vi skapar mer blandade grupper. Gymnasiet har tydliga flick- och pojkprogram. Hur får vi pojkar att börja på omsorgsprogrammet? Och flickor att välja fordon? Det är svårt men vi gjorde några små tappra steg.

– På skolan i Hedemora fanns en equalist-feministförening som gjorde en hel del jobb som vi på skolan inte hann, till exempel drev de självförsvarsgrupper för tjejer och anordnade en temadag om frågor som rör kön och sexuell läggning. På skolan startades även en gayförening. De drog igång diskussioner om likabehandling som kom ända upp i skolledningen och vi fick ibland lov att tänka om.

FRÅGOR OM SEXUALITET blir mer aktuella i gymnasiet än tidigare i skolan, menar Pia Elmgren. Det handlar både

om att olika sexuella läggningar ska behandlas lika och om det hårdare språkbruk som finns i skolan idag.

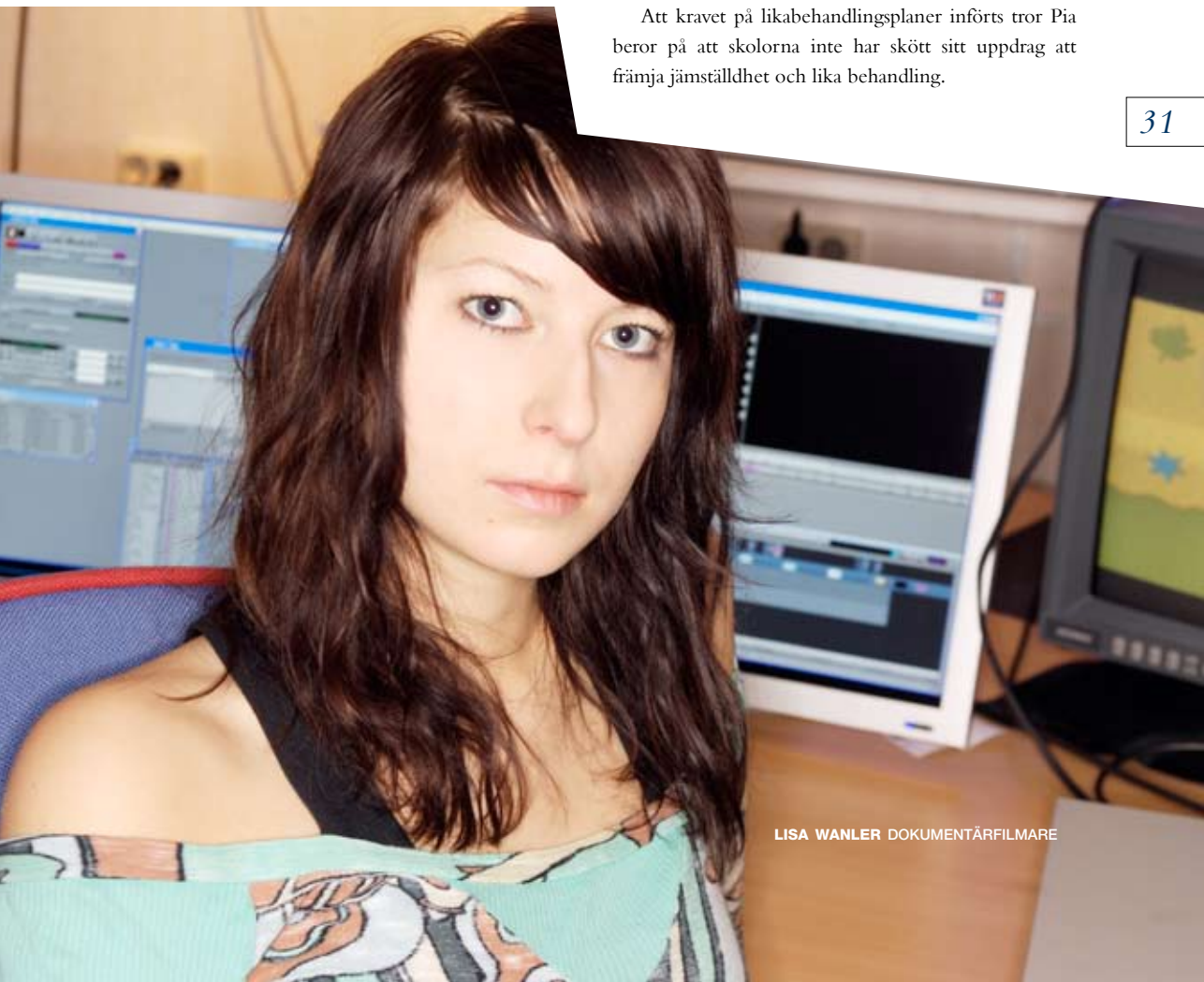
– En annan jämställdhetsfråga som brukar nämnas i gymnasiet är betygsskillnaderna. 2004 hade pojkarna som gick ut gymnasiet i Boden 13 procent lägre genomsnittligt meritvärde än flickorna. Pia vet inte om det har diskuterats i Boden men känner igen frågan.

– I Hedemora funderade vi mer på om det ställs för höga krav på flickorna. Varför mår unga flickor så dåligt? Har skolan blivit tuffare för alla, eller är det just flickorna vi ställer högre krav på?

Det är bra med en förvaltningsövergripande jämställdhetsplan, tycker Pia, men det behövs mer för att jämställdhet ska prioriteras.

– När vi sitter och pratar om jämställdhet är alla överens om att detta är viktigt. Ändå blir det inte hög-prioriterat. Varför är det så? Troligen för att verksamheten flyter på även om vi missar att jobba med jämställdhet. Om vi missar i kunskapsinhämtning så märks det.

Att kravet på likabehandlingsplaner införts tror Pia beror på att skolorna inte har skött sitt uppdrag att främja jämställdhet och lika behandling.

LISA WANLER DOKUMENTÄRFILMARE

– Det är drastiska åtgärder. Nu har skolorna bevisbördan. Rent krasst tror jag att flera skolor kommer att göra likabehandlingsplaner för att de annars riskerar att bli dömda till ett vite. Kanske leder det i förlängningen till att de förstår att det är något bra, säger Pia Elmgren.

PLANER KAN VARA VÄLGJORDA men ändå inte tillämpbara. De kan omfatta för mycket. Pia tror att det kan vara bra att välja två frågor under ett år och jobba med dem. Det är också bra att sammanfatta planen till ett kort dokument som sätts upp på anslagstavlor.

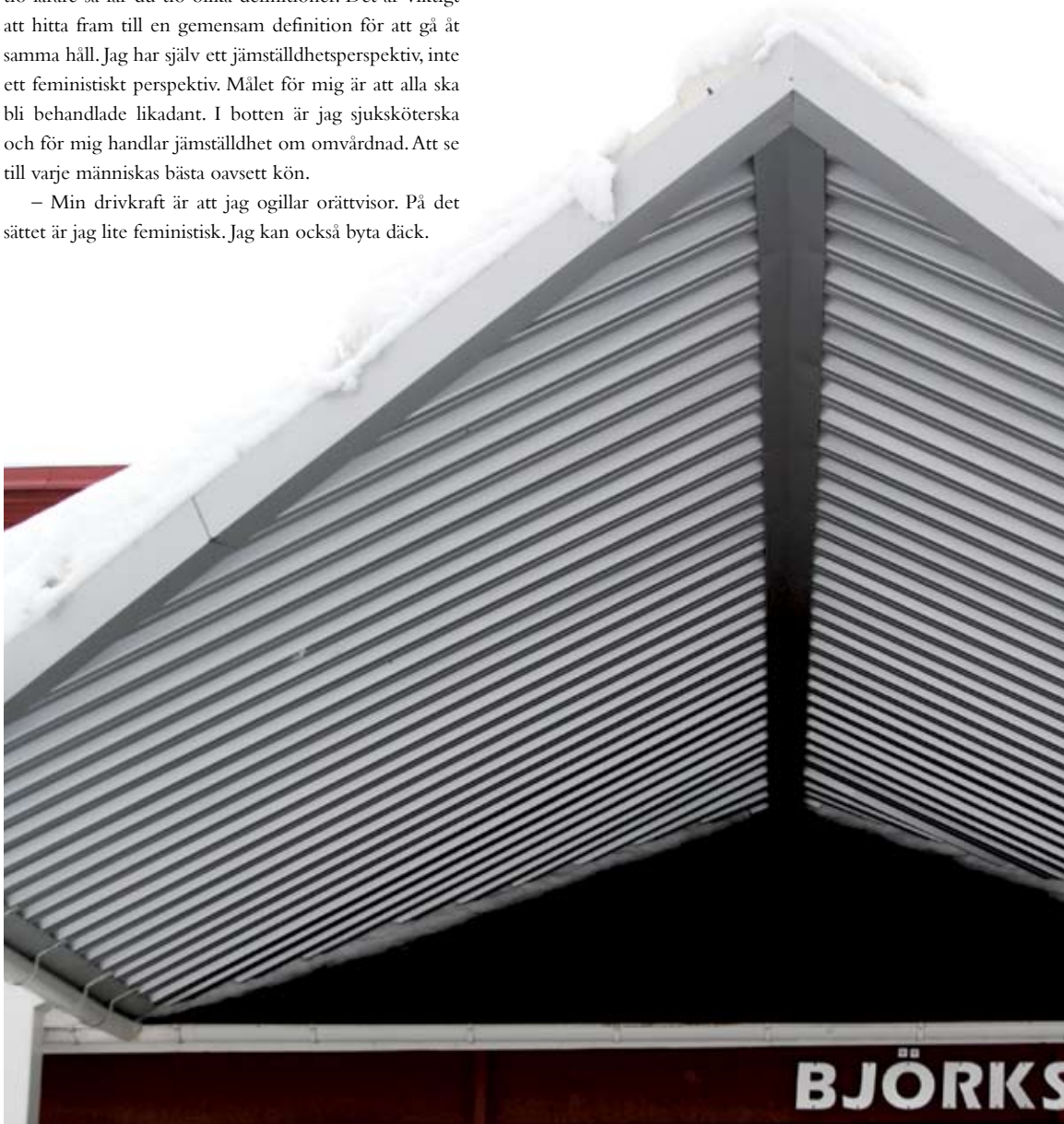
– Om jag säger: ”Nu ska vi jobba med jämställdhet”, så kommer frågan: ”Vad är det?” Om du frågar tio lärare så får du tio olika definitioner. Det är viktigt att hitta fram till en gemensam definition för att gå åt samma håll. Jag har själv ett jämställdhetsperspektiv, inte ett feministiskt perspektiv. Målet för mig är att alla ska bli behandlade likadant. I botten är jag sjuksköterska och för mig handlar jämställdhet om omvårdnad. Att se till varje människas bästa oavsett kön.

– Min drivkraft är att jag ogillar orättvisor. På det sättet är jag lite feministisk. Jag kan också byta däck.

Det är viktigt att flickor kan leva självständigt och det kan de inte om de inte är jämställda. Ja, det gäller pojkar också förstås.

Vad behövs för att arbetet med att göra skolan jämställd ska ta fart?

– Det är lätt att säga att det behövs mer tid och resurser men om en skoledning är intresserad så kan de få fram tid och resurser, säger Pia Elmgren. Det som saknas är egen kunskap. Alla har åsikter när det gäller jämställdhet, men vi, i alla fall jag, tar inte till oss forskning om jämställdhet. Jag läser nyhetsartiklar ibland men det räcker inte. Vi borde arbeta mer tillsammans med universiteten.

FÖRBUD MOT DISKRIMINERING OCH ANNAN KRÄNKANDE BEHANDLING AV BARN OCH ELEVER.

1 april 2006 trädde en ny lag i kraft som ska främja likabehandling och motverka diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Lagen syftar till att värna och främja allas lika värde och allas rätt att bli behandlade som individer på lika villkor. Den förbjuder diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder samt annan kränkande behandling, utan dessa diskrimineringsgrunder, som mobbning. Lagen gäller för förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, förskoleklass, grund- och gymnasieskola, särskola, specialskola, sameskola samt kommunernas vuxenutbildning.

Lagen förbjuder rektor eller annan personal att fatta beslut som innebär att barn eller elever diskrimineras eller utsätts för någon form av kränkande behandling. Med diskriminering menar lagen både direkt diskriminering, när en enskild elev missgynnas genom särbehandling på grund av någon av diskrimineringsgrunderna, och indirekt diskriminering, när en elev missgynnas genom att till synes neutrala regler tillämpas så de får en diskriminerande effekt. Ledningen får inte instruera någon om att diskriminera. Förskolan eller skolan har även skyldighet att övervaka att inte barn eller elever utsätter varandra för kränkande behandling.

Varje år ska förskolan eller skolan ta fram en likabehandlingsplan som beskriver hur skolans personal ska arbeta aktivt för att förebygga diskrimineringar och annan kränkande behandling. Planen ska bland

annat innehålla regler för hur personal, barn och elever ska visa respekt för varandra i skolan, hur personalen ska reagera om ett barn eller elev far illa och hur barn och elever kan anmäla diskriminering och kränkande behandling.

Förskolor och skolor är skyldiga att utreda trakasserier och annan kränkande behandling och förhindra fortsatt kränkning. Utredningen ska ske så snabbt som möjligt.

Samtidigt som lagen infördes inrättades en Barn- och elevombud för likabehandling, BEO, vid Statens skolverk. BEO ska informera om lagen, ge råd om hur lagen ska tillämpas samt hjälpa barn och elever som vill anmäla att de blivit trakasserade. Till sammans med de andra fyra ombudsmännen, Jämställdhetsombudsmannen (JämO), Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO) och Handikappsombudsmannen (HO), ska BEO se till att lagen följs. BEO och de andra ombudsmännen har rätt att föra skadeståndstalan för ett barn eller en elev samt begära att få se skolornas likabehandlingsplan.

Mer information:

www.skolverket.se

www.regeringen.se/utbildning

Proposition 2005/06:38 *Trygghet, respekt och ansvar – Förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.*

Jämställdhet - en angelägenhet för hela kommunen

– DET ÄR EN HÄFTIG KÄNSLA ATT ÄNDRA SIG, SÄGER URBAN LINDGREN, REKTOR F-6 I ÄLVSBYN. JAG ÅKTE PÅ EN HBT-UTBILDNING I AUGUSTI. DET VAR NÅGRA AV DE MEST FASCINERANDE DAGARNA JAG VARIT PÅ. ATT FÅ HÖRA MÄNNISKORNAS BERÄTTELSE.

I KOMMUNHUSET I ÄLVSBYN SITTE TRE av Älvsbyns fem representanter i projektet Forma framtiden. Marina Eklund, IT-Mediapedagog och Urban Lindgren som deltog i processutbildningen samt Gerd Larsson som deltog i pedagognätverket. Tillsammans med lärarna Ulrika Viklund och Sonja Sidemark, som deltog i pedagognätverket, har de utgjort den lokala styrgruppen för Forma Framtiden i Älvsbyn. Diskussionen böljar fram och tillbaka. Engagemanget går inte att ta miste på.

– När mina elever kommer upp i högstadiet tar sprit och sex deras energi, säger Urban Lindgren. Tjejerna får ett behov av att behåga. Jag blir ledsen och förvånad när jag ser både killar och tjejer som hoppar av. Det är ett nytt fenomen här i Älvsbyn att tjejer hoppar av skolan.

– Vi som vuxna måste ständigt ha ögon och öron öppna, säger Gerd Larsson. Som samhället fungerar så strömmar allt mot ojämställdhet. För att få förändring måste vi hela tiden vara aktiva.

När erbjudandet att delta i projektet Forma framtiden kom bestämde Barn- och utbildningsnämnden i Älvsbyn att samtliga förskolor och skolor i kommunen skulle delta. I februari 2006 anordnades en kick-off på Folkets Hus i Älvsbyn för all personal med Gertrud Åström, regeringens utredare av jämställdhetspolitiken.

DE ÖPPNA FÖRELÄSNINGARNA INOM projektet Forma Framtiden har videolänkats till Älvsbyn. Samtliga arbetslag fick i uppdrag att under våren 2006 komma igång med samtal och diskussioner som rör genus och jämställdhet.

URBAN LINDGREN REKTOR

– Att Älvsbyn tog ett så brett grepp beror bland annat på att det fanns en osäkerhet om hur vi skulle jobba med jämställdhet inom värdegrunden, säger Marina Eklund.

– Vi i förskolan arbetar mycket med värdegrunden men jämställdhetsdelen kommer inte självklart med, säger Gerd Larsson.

– I en verksamhet med 99 procent kvinnor blir det ännu viktigare att hitta sätt att arbeta med jämställdhet i värdegrunden, fortsätter Urban Lindgren. Jag tror att det skulle vara bättre om könsfördelning var jämnare. I den plan vi tagit fram för jämställdhetsarbetet föreslår vi att förskolan ska använda positiv särbehandling för att det ska bli fler män.

– I så fall borde vi även ha positiv särbehandling för kvinnor till chefsbefattningar i kommunen och i samhället i övrigt, inflikar Gerd Larsson. Det är nästan lika skevt där.

FÖR GERD LARSSON HAR JÄMSTÄLLDHET varit viktigt hela livet men det är först de senaste åren hon tycker att hon lyckats överföra tankar om jämställdhet till verksamheten på hennes förskoleavdelning.

– En av mina kollegor vidareutbildade sig och gjorde sitt fördjupningsarbete om jämställdhet, berättar Gerd Larsson. När vi jobbar i verksamheten händer så mycket konkret här och nu. Det är svårt att få tid att reflektera. Det var en stor fördel att ha en person som både lärde sig mer om jämställdhet och tittade på vår verksamhet. Vi fick alla ta del av det hon kom fram till och det blev många aha-upplevelser. Det blev tydligt att fast jag har bestämt mig för att inte behandla flickor och pojkar olika så gör jag det.

– I arbete med pedagogisk förbättring behöver vi se oss själva utifrån och reflektera, säger Urban Lindgren. Några av pedagogerna i min verksamhet har blivit filmade. När de såg och diskuterade filmen i efterhand insåg de att de trodde att de hade gjort på ett sätt men i själva verket gjorde de något helt annat.

En uppgift i processutbildningen i Forma framtiden var att ta fram en handlingsplan för ett förändringsarbete för ökad jämställdhet i skolan. Älvsbyn har tagit fram en handlingsplan som gäller hela skolförvaltningen och handlar både om personalfrågor och verksamhetsfrågor. På personalsidan finns mål som att skriva en jämställdhetsplan, utjämnade löneskillnader, höjd status för förskolerektorer, jämnare könsfördelning inom förskola och år F-6 samt kompetensutvecklad personal som

aktivt arbetar med värdegrundsfrågor med ett genusperspektiv. Målen för verksamheten handlar om jämnt fördelat talutrymme, miljöer som främjar lärande för både pojkar och flickor, jämn könsfördelning i arbetsgrupper som elevråd och skolråd samt att höja meritvärdet för elever inom främst matematik.

Åtgärder som föreslås i planen är bland annat att värderingsövningar ska praktiseras på fältet för alla åldrar, att ett jämställdhetspris för bästa förändringsaktivitet som gynnar genus inrättas och att matematikskatsningen fortsätter.

– Vi fick beröm för att vår plan handlade om vad som konkret skulle göras och att vi satsar på några små förändringar i taget, säger Marina Eklund. Men ledarna på kursen menade att JämO inte skulle godkänna att vi avsatt så lång tid för att uppnå målen. Ett exempel är punkten att skolledarna inom förskola ska ha likvärdig lön som övriga skolledare inom fem år. Vi ville vara realistiska men ledarna menade att det är bättre att sätta ett ambitiösare mål, till exempel att skolledarna ska ha likvärdig lön inom tre år. När det utvärderas kan vi visa att vi har försökt, även om vi inte uppnår det.

ARBETET MED VÄRDERINGSÖVNINGAR är redan igång. I mars 2006 ledde Marina Eklund och Urban Lindgren värderingsövningar under en förmiddag på en rektorskonferens.

– Ett antal rektorer ville fortsätta med arbetssättet på sina arbetsplatser, berättar Marina Eklund. Ungefär en fjärdedel av pedagogerna i Älvsbyn har provat på metoden. Även ett brukarråd har gjort värderingsövningar.

Styrgruppen för Forma framtiden i Älvsbyn har tagit fram häften med övningar.

– Vi har berättat för alla arbetslag att vi kan komma ut och visa hur de kan arbeta med värderingsövningar, säger Marina Eklund. Än så länge har inte så många nappat men vi har lärt oss att vi måste ha bättre framförhållning. Studiedagar planeras långt i förväg. Nu under hösten läggs planen för studiedagarna nästa höst.

Att matematik nämns specifikt i handlingsplanen beror på att Älvsbyn har arbetat med skolutveckling inom matematik från förskolan till gymnasiet sedan 2003. Pedagoger från förskola, grundskola och gymnasium har träffats i nätverk för att lära sig mer om hur de kan jobba med matematik.

– Det var bra att pedagoger från olika nivåer fick samarbeta, säger Marina Eklund. Gymnasielärare fick

Värderingsövningar

ETT BEPRÖVAT SÄTT ATT FÅ IGÅNG EN DISKUSSION OM JÄMSTÄLLDHET ÄR ATT ARBETA MED VÄRDERINGSÖVNINGAR. METODEN LYFTER FRAM OCH BELYSER TANKAR OCH ÅSIKTER SOM FINNS I EN GRUPP.

Syftet är att medvetandegöra och låta tanken växa – inte att finna det rätta svaret. Ofta blir det tydligt hur olika värderingar är knutna till föreställningar om flickor/kvinnor och pojkar/män. Gruppen kan då fundera tillsammans på hur de kan tänka, tala och göra för att bryta tanke- och handlingsmönster. Värderingsövningar kan göras på olika sätt, till exempel övningarna "fyra hörn" och "heta stolen".

FYRA HÖRN

Övningen utgår från en fråga eller ett påstående. Deltagarna får välja mellan fyra hörn för att beskriva hur de svarar på frågan eller reagerar på påståendet. Det finns alltid ett öppet hörn för egna förslag. Därpå följer en diskussion och det är tillåtet att byta hörn efter diskussionen. Exempel på övningar:

Hur tänker du om att vara tjej eller kille i Sverige idag?

1. Tjejer har det bättre än killar.
2. Killar har det bättre än tjejer.
3. Det är oviktigt om du är tjej eller kille, alla har det lika bra.
4. Öppet hörn

Någon kallar dig fitta

1. Låtsas att du inte hört
2. Vad glad jag blir när du kallar mig det, för det är ju därifrån du kommer!
3. Du kallar mig fitta. Det tycker jag inte om. Sluta med det!
4. Öppet hörn

HETA STOLEN

I övningen sitter deltagarna i en ring. Ledaren läser upp ett påstående och de som håller med reser sig upp och byter plats med någon. De som inte håller med, eller är osäkra, sitter kvar. Efter några påståenden får deltagarna bilda mindre grupper och diskutera vad de tänkte. Träna först på "ofarliga" påståenden.

Exempel på påståenden.

Om Kalle vill gå till förskolan i klänning, bör han få göra det.

Flickor är lydigare än pojkar.

Pojkar har bättre självförtroende än flickor.

Flickor uppmuntras till att pyssla och ta hand om andra.

Pojkar uppmuntras till att synas och vara modiga.

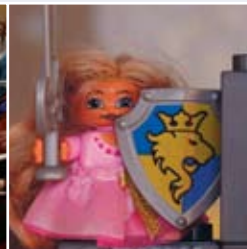
Flickor har makt.

Pojkar kan ha bästisar.

Läs mer:

www.skolutveckling.se (under Demokrati, jämställdhet och inflytande)

www.jamrum.nu (under Tips)

chans att se att även förskolan jobbar pedagogiskt och kunde få idéer därifrån hur matematikämnet kan bli mer lustfyllt.

Före matematiksatningen var det framför allt pojkar som inte fick godkänt betyg i matematik. Nu har det svängt och 2005 var det 18 procent av flickorna som inte uppnådde målen. Könsmönstren är inte givna, men de finns.

– Om matematiksatningen börjat idag skulle vi ha haft ett genusperspektiv från början, säger Gerd Larsson.

ARBETET MED TALUTRYMMET har påbörjats. I en av Urban Lindgrens skolor har lärare och elever undersökt hur mycket talutrymme pojkar och flickor tog, vilka som pratade högst och avbröt och vilka som talade lågt och blev avbrutna. Eleverna fick skriva omdömen om varandra och lärarna.

– Varje elev fick veta vilket omdöme han eller hon fått av de andra eleverna, säger Urban Lindgren. Både positiva omdömen och kritik som att eleven var respektlös och nedvärderade mot andra elever. Resultatet redovisades anonymt men läraren berättade om det fanns skillnader mellan pojkars och flickors omdömen. Det behöver inte bara handla om att prata mycket. En elev störde genom att hela tiden trumma med en penna mot bordet – något han inte ens var medveten om att han gjorde. Sedan fördes en diskussion i hela gruppen om hur talutrymme ska kunna fördelas mer jämnt.

På området jämställda miljöer har Älvsbyn inte hunnit tänka så långt än.

– Vi har jobbat med en hot- och våldplan i skolan tillsammans med socialförvaltningen och polisen, säger Marina Eklund. Det var tydligt att våld ofta sker i trånga, skymda utrymmen. Här går det även att lägga ett genusperspektiv. Var känner sig flickor hotade och var känner sig pojkar hotade?

Styrgruppen för Forma framtiden i Älvsbyn är lite osäkra på hur arbetet med jämställdhet kommer att gå vidare i kommunen. I april 2006 fick de en ny skolchef och hela kommunen genomgår en omfattande omorganisering. Politikerna i barn- och utbildningsnämnden kommer inte längre ha budgetansvar utan deras roll blir att vara visionära och rådgivande.

– Ordföranden i barn- och utbildningsnämnden vill gärna skriva under på planen men budgeten måste tas i kommunstyrelsen, säger Marina Eklund.

Det har även skett förändringar som stärkt jämställdhetsarbetet. Personalchefen i kommunen är ny och hon har tagit tag i kommunens jämställdhetsplan som inte uppdaterats sedan 1995.

– Den gamla jämställdhetsplanen godkänner löneskillnader på 20 procent mellan kvinnor och män, berättar Marina Eklund. Den måste skrivas om och alla förvaltningar uppmanas att skriva konkreta planer inom sitt område.

Marina Eklund och Urban Lindgren har gjort en studie av möteskulturen i skolledningen. De har tittat på talutrymme, språkbruk, kroppsspråk, vem som avbryter vem, vilka som kommer i tid och vilka som går ut eller surfar på mobilen när andra pratar.

– De andra skolledarna i processutbildningen tyckte att vi var tuffa som vågade göra den där undersökningen själva, säger Marina. Vi visste att vi hade de här problemen men vi har inte fått redovisa vår undersökning i ledningsgruppen än.

MARINA EKLUND IT-MEDIAPEDAGOG

Älvsbyns satsning inom jämställdhet har inte uppskattats av alla. Tonen i rektorsgruppen har ibland varit hård.

– Ska ni på det där ”anusmötet”, har några av rektorerna sagt om genusutbildningen, säger Marina Eklund.

– Den skämtsamma jargongen bidrar till att förringa en sektor, säger Gerd Larsson. Problemet är att allt går åt samma håll.

– Jag har själv blivit mycket mer uppmärksam på vad jag säger under det här året, fortsätter Urban Lindgren. Det är också viktigt att komma ihåg att när Gerd och Birgit presenterade hur de arbetar med jämställdhet för ledningsgruppen fick de ett stort gensvar. Alla lyssnade.

– Det berodde nog på att vi beskrev ett praktiskt arbete, säger Gerd Larsson. Många tyckte det var bra att vi inte tagit bort dockor och bilar utan har utarbetat metoder för att få flickor och pojkar att prova på det de normalt inte gör.

” FÖR ATT FÅ FÖRÄNDRING
MÅSTE VI HELA TIDEN
VARA AKTIVA ”

GERD LARSSON FÖRSKOLLÄRARE

Tio råd för att motverka traditionella könsmönster

GERD LARSSON, FÖRSKOLLÄRARE PÅ AVDELNING GLÄNTAN, VÅSTERMALMS FÖRSKOLA, ÄLVSBYN.

1. Tänk på vad du bekräftar, till exempel om en pojke har en spidermantröja säg "vilka fina färger" eller "har du tänkt på att spindelmannen med sina fantastiska fingrar, han måste vara väldigt bra på att väva. Han kan ju göra riktiga spindelnät." istället för "vad tuff du ser ut".
2. Förmana tyst. Beröm högt så alla hör.
3. Uppmana barnen att prova på alla aktiviteter. De som inte vill får sitta bredvid och titta på ett tag och komma med senare. Vi hade en pojke som tittat på när de andra gjorde myror men inte velat göra själv. En dag när vi slutat göra myror berättade hans mamma att varje morgon sa pojken: "Idag kanske jag ska få göra en myra". Det tog tid men han kom över tröskeln.
4. Blanda olika material. I samma hylla som lego och klossar kan finnas nallar, djur, bilar och slott.
5. Hjälp barnen att få bra rutiner. På Gläntan insåg vi att vi hjälpte pojkarna mer med påklädning än flickorna. Vi provade att sätta upp bilder på vad de ska klä på sig och i vilken ordning. Häromdagen skulle vi åka och bada och sa åt barnen att bara ta på overall. En pojke som tidigare bara suttit och drömt och aldrig lyckats klä på sig själv protesterade och pekade på bilderna – ska jag inte ta på allt det här?
6. Tänk på att det inte alltid behöver vara den som hinner först i kön som får välja först. Prova att vända och låta den som står sist i kön till förrådet välja leksak först, eller den som står mitt i. Det blir både en träning i matematikbegrepp och i att det inte alltid lönar sig att slå sig fram.
7. Ta fram metoder för att bekräfta barnen när de tränar sådant de inte självmant tränar. Vi gjorde några banor på uteplatsen – springrunda, balansrunda. Barnen fick se till att en vuxen tittade och därefter fick barnen ett kryss per bana. Genom att kryssa varje barn får man en korrekt uppfattning av vilka som gör vad.
8. Dela upp barnen i grupper på olika sätt och låt dem träna på det de inte är så bra på. Jobba till exempel med tystlåtna i en grupp och högljudda i en annan under några veckor. Byt sedan grupper till en med grovmotorikträning och en med finmotorikträning. Berätta inte för barnen hur uppdelningen är gjord.
9. Tänk på språkbruk. Säg till exempel "Vi bygger med kuddar" inte "Vi kastar kuddar". Blyga barn lockas inte alls av kaoslek. Styrd lek kan inspirera även lugna barn till konstruktiv motorisk lek.
10. Var med när barnen leker.

Vadå genus och jämställdhet?

Jämställdhet i förskola, skola och gymnasium är en pedagogisk fråga. I läroplanerna betonas uppdraget att motverka traditionella könsroller. Barn och elever ska uppmuntras att utvecklas utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt.

ENLIGT LÄROPLANEN I GRUNDSKOLAN ska alla som arbetar i skolan motverka begränsningar i elevers studie- och yrkesval som grundas på kön och social eller kulturell bakgrund. Flickor och pojkar ska ha lika stort inflytande över och utrymme i undervisningen. Den pedagogiska verksamheten ska främja jämställdhet bland barn och elever. Jämställdhet är också ett ämnesövergripande kunskapsområde som ska integreras i undervisningen och det är rektor som har ett särskilt ansvar för att jämställdhet tas upp i olika ämnen. Dessutom är jämställdhet en del av skolans värdegrund. Läroplanen för grundskolan Lpo 94 beskriver värdegrunden:

”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.”

Skolan ska även vara en jämställd arbetsplats och jämställdhetslagen kräver att det finns ett aktivt jämställdhetsarbete på alla arbetsplatser och en jämställdhetsplan på de arbetsplatser som har minst tio anställda.

SKOLVERKETS UNDERSÖKNINGAR visar emellertid att skrivningarna om jämställdhet i styrdokumentet för skolan har fått dåligt genomslag. I värdegrundsarbetet arbetar pedagogerna aktivt med demokrati men jämställdhet kommer i skymundan. Det är ovanligt att skolorna har diskuterat och formulerat vad jämställdhet

"DEN SOM HALKAR NED PÅ ANDRA SIDAN I KÖNSSCHABLONSDIKET
SER BARA KÖN OCH UTGÅR FRÅN ATT ALLA KILLAR ÄR TUFFA MACHO-
GRABBAR OCH ALLA TJEJER SMÅ PRINCESSOR."

MARIA HEDLIN FORSKARE

UR LÄROPLANEN FÖR DE FRIVILLIGA SKOLFORMERNA (GYMNASIESKOLA, VUXENUTBILDNING M.M.) LPF 94:

” Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna skall uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt. ”

betyder och jämställdhet har heller inte en tydlig plats i undervisningen. När Skolverket har frågat elever säger de att frågor om könsnormer och kvinnoförtryck sällan uppmärksammas i undervisningen i religion och i historia. I undersökningarna ges flera förklaringar till att jämställdhet faller bort. Många rektorer tror att det redan är jämställt på deras skola. Det är vanligt att pedagoger tror att de själva inte gör skillnad på pojkar och flickor utan bemöter alla barn och elever som individer.

Människor kan uppleva påståenden om att de förstärker traditionella könsmonster som kränkande, som en anklagelse mot dem själva som person. Maria Hedlin skriver i boken *Jämställdhet – en del av skolans värdegrund* att det är viktigt att kunna tala om könsmonster i samhället och i skolan utan att därmed påstå att alla män gör si eller alla kvinnor gör så. Det finns en risk när vi pratar om jämställdhet att vi skapar nya könsstereotyper. Hedlin ser det som att vi måste försöka hålla oss på jämställdhetsvägen och varken halka ned i könsblindhetsdiket eller könsschablonsdiket. Den som hamnat i könsblindhetsdiket vägrar att se att kön någonsin spelar roll: "Allt är individuellt". Den som halkar ned på andra sidan i könsschablonsdiket ser bara kön och utgår från att alla killar är tuffa machograbbar och alla tjejer små prinsessor. Saklighet och kunskap ser Hedlin som den bästa hjälpen för att hålla sig på jämställdhetsvägen.

SENARE ÅRS FORSKNING tittar ofta på flera maktordningar samtidigt, vilket också kan vara en metod för att inte hamna i könsschablonsdiket. Social klass och föräldrarnas utbildning har betydelse liksom om barnet eller eleven har utländsk bakgrund. Ett exempel är

klassrumsforskningen som under lång tid visat att pojkar dominerar klassrummet men på senare tid har forskarna sett en ny tendens där flickor med välutbildade föräldrar blir synliga aktörer som både får många frågor och själva frågar. Könsmonstren kanske får mindre betydelse för ungdomar med utbildade föräldrar? Samtidigt visar en studie av gymnasieelever med svenska som andra språk att för dessa ungdomar har kön stor betydelse för deras rörlighet och möjlighet att umgås med människor. Hälften av flickorna var "osynliga" och levde avskärmat i familjen.

Även skolans senaste styrdokument betonar att det finns flera maktordningar. Våren 2006 infördes lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Lagen tar upp fem diskrimineringsgrunder: kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder.

JÄMSTÄLLDHET, GENUS OCH GENUSPEDAGOGIK

Jämställdhet är jämlikhet mellan könen, det vill säga att kvinnor och män har lika rättigheter, möjligheter och skyldigheter. Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken i Sverige är att kvinnor och män skall ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.

Begreppet **genus** används i forskning för att tala om våra föreställningar om kvinnligt och manligt som skapade och föränderliga istället för biologiskt givna. Vad som förväntas av en kvinna respektive en man skapas, upprätthålls och förändras i sociala och politiska sammanhang.

Genuspedagogik - eller genusmedveten pedagogik - är ett kunskapsområde som handlar om hur man som pedagog medvetet och aktivt kan främja jämställdhet och luckra upp begränsande könsroller och därigenom vidga både pojkars och flickors handlingsutrymme.

Genuspedagogik förutsätter kunskap och medvetenhet om hur vi socialiseras till kvinnor och män. Den bygger på forskning om hur maktbärande föreställningar om kön skapas och återskapas i olika sammanhang.

Referenser och lästips

Allt är möjligt. En handbok i medie- kritik. 2004. www.alltarmojligt.se

Fanny Ambjörnsson *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland svenska gymnasietjejer*, Stockholm 2004.

Eva Amundsdotter *Strategier för förändring - på väg mot den jämställda arbetsplatsen*, Luleå 2005.

Britt-Marie Berge *Kunskap bryter könsmonster. Aktionsforskning är verktyget*, Östersund 2001.

Britt-Marie Berge och **Hildur Ve** *Action research for gender equity*, Buckingham 2000.

Nina Björk *Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*, Stockholm 1999.

Fredrik Bondestam *Könsmedveten pedagogik för universitets- och högskolelärare*, Stockholm 2004.

Maria Bäckman *Kön och känsla. Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet*, Stockholm 2003.

Bronwyn Davis *Hur flickor och pojkar gör kön*, Stockholm 2004.

Ylva Elvin-Nowak & Heléne Thomsson *Att göra kön. Om vårt våldsamma behov att vara kvinnor och män*, Stockholm 2004.

Ulla Forsberg *Jämställdhetspedagogik. En sammanställning av aktionsforskningsprojekt*. Stockholm 1999.

Manne Forsberg *Kukbruk. En bok om kärlek, känslor och kön. För unga killar och andra undrande*, Stockholm 2004.

Jesper Fundberg *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter*, Stockholm 2003.

Eva Gannerud *Lärares liv och arbete i ett genusperspektiv*, Stockholm 2001.

Maria Hedlin *Jämställdhet - en del av skolans värdegrund*, Stockholm 2006.

Britt Marie Isaksson *Hur strukturen påverkar utfallet. En studie av genuspedagogers implementering av jämställdhets- och genusfrågor i nio kommuner*, D-uppsats i statsvetenskap vid LTU, 2006.

Stina Jeffner *"Liksom våldtäkt typ." Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt*, Uppsala 1997.

Charlotta John & Pamela von Sabljar *Elfte steget - vägen tid. En metodbok för praktiskt jämställdhetsarbete i förskola/skola*, 2003.

JämO: *Handbok mot könsmobbing i skolan*, Stockholm 2000.

Astrid Kjellberg *Genusmaskineriet. Om tänkandet kring kön*. Sveriges Utbildningsradio 2004.

Konsumentverket: *Drömprinsen och Glamourgullet. Om könsschabloner i barnreklam*, Stockholm 1998.

Lena Kåreland (red), *Modig och stark - eller ligga lågt, Skönlitteratur och genus i skola och förskola*, Stockholm 2005.

Hillevi Lenz Taguchi *In på bara benet - en introduktion till feministisk poststrukturalism*, Stockholm 2004.

Anna Maria Lundgren *Tre år i g. Perspektiv på kropp och kön*, Stockholm 2000.

Läraryrket *Genuspraktika för lärare*, 2000.

Läraryrket *Jämställd skola - strategier och metoder*, 2002.

Eva Mark *Jämställdhetsarbete. Teorier om praktiker*, Göteborg.

Stephan Mendel-Enk *Med uppenbar känsla för stil: ett reportage om manlighet*, Stockholm 2004.

Artiklar om projektet

Myndigheten för skolutveckling
Hur är det ställt? Tack, ojämt?
Stockholm 2003.

Marie Nordberg *Manlighet i fokus*
- en bok om manliga pedagoger,
pojkar, och maskulinitetsskapande i
förskola och skola, Stockholm 2005.

Normal, Eller? Vägledning – ledar-
material för att sätta killar i rörelse,
Umeå 2003.

Birgitta Odelfors *Förskolan i ett*
könsperspektiv. Att göra sig hörd
och sedd, Lund 1998.

Kennert Orlenius *Värdegrunden*
- finns den? Stockholm 2001.

Susanne Rithander *Flickor och*
pojkar i förskolan. Hjälpfröknar och
rebeller, Stockholm 1995.

Kicki Scheller *Värdegrunden jämt*
- kön, makt och genus. *En handbok*
för pedagoger, Gotland 2002.

Skolverket *Att spåra och skapa*
genus i gymnasieskolans program-
och kursplanetexter, 2005.

Skolverket *I enlighet med skolans*
värdegrund? En granskning av hur
etnisk tillhörighet, funktionshinder,
kön, religion och sexuell läggning
framställs i ett urval av läroböcker.
Stockholm 2006.

SOU 2005:66 *Makt att forma sam-*
hället och sitt eget liv- jämställdhets-
politiken mot nya mål.

SOU 2006:75 *Jämställdhet och*
förskola- om betydelsen av jäm-
ställdhet och genus i förskolans
pedagogista arbete.

Kajsa Svaleryd *Genuspedagogik.*
En tanke och handlingsbok för
arbete med barn och unga, Stock-
holm 2002.

Kajsa Wahlström *Flickor, pojkar*
och pedagoger, Stockholm 2003.

Gaby Weiner och Britt-Marie
Berge *Kön och kunskap.* Lund
2001.

Barbro Widerstedt *Utvärdering av*
satsningar av utbildning av resurs-
personer för jämställdhet i skolan,
Umeå 2005.

Vi sätter genus på agendan.
Ett deltagarorienterat projekt i en
glesbygdskommun. Pedagogisk
kommunikation nr 6 2005.

Ulla Wikander *Ensidig fokusering*
på särart istället för jämställdhet,
Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 4
1994.

Moria von Wright *Genus och text.*
När kan man tala om jämställdhet i
fysikläromedel? Stockholm 1999.

Gunilla Zackari & Fredrik Modigh
Värdegrundsboken. Om samtal
för demokrati i skolan, Stockholm
2002.

Elisabet Öhrn *Könsmönster i för-*
ändring. Stockholm 2002.

Homo vill öka jämställdhetstakten,
NSD den 1 november 2006

Könsroller skapas i dockvrån, NK 1
november 2006

Flickor ska vara flickor..., NSD den
16 oktober 2006

Med genusglasögonen på, NSD
den 12 oktober 2006

Eftersatt jämställdhet i länets skolor,
NSD den 21 februari 2006

Mannen ska inte tvingas, NSD den
26 januari 2006

Pojkars hemmaplan, NSD den 17
december 2005

Fixerade könsmönster bryts, NK
den 16 november 2005

Skolorna ska bli mer jämställda,
Radio Norrbotten den 15 november
2005

Det behövs ett könsverk, NSD den
14 november 2005

Jämställdheten ökar trots allt, Pite-
tidningen den 14 november 2005

Fokus på förskolan, NK den 10
september 2005

Forma framtiden - ett genuspeda-
gogiskt skolprojekt för ett jämställt
samhälle, Kvinnoforskningsnytt 2
2005

Personer som arbetat eller haft uppdrag inom ramen för Forma framtiden.

PROJEKTLEDNING (LTU)

Marie-Louise Annerblom, projektmedarbetare
Liz-Marie Edin, projektadministratör
Maria Groth, webbadministratör
Josefin Rönnbäck, projektledare
Barbro Söderberg, projektadministratör

STYRGRUPPEN

Susanne Jangdal, RUC
Inger Karlefors, LTU
Bert-Olov Ström, Jokkmokks kommun
Doris Thornlund, Länsstyrelsen i Norrbotten
Magnus Åkerlund, MSU

KONFERENSKOMMITTÉN

Linda Andersson, Rädda Barnen
Eva Berglund, Sensus
Åsa Ejdemo, Sensus
Carin Johansson, Rädda Barnen
Helena Sandlund, Rädda Barnen
Magnus Åkerlund, MSU

KONFERENSVÄRDAR

Sara Berg, LTU
Tara Kadir, Rädda Barnen
Anna Nilsson, Rädda Barnen
Daniela Oddershede, Rädda Barnen
Susanne Westman, LTU

DOKUMENTATION/UTVÄRDERING

Ulrika Holm, fotograf
Ulrika Lorentzi, skribent
Inger Wallin, utvärderare

UNDERHÅLLNING

Rewind, rockmusik
VCC-Exciled, breakdance

FÖREDRAGSHÅLLARE/FÖRELÄSARE /UTBILDARE

Lena Abrahamsson
Maria Adlerborn
Eva Amundsdotter
Mats Burman
Ylva Elvin Nowak
Ingemar Gens
Johan Gyberg
Kerstin Fors Mattsson
Christian Fridh
Christine Gilljam
Ewa Gunnarsson
Søren Holm
Anna Johansson
Eva Jonsson
Karin Kjellberg
Roger Klinth
Lena Kåreland
Lars-Eric Larsson
Eva Mark
Ulf Mellström
Narges Moram
Veronica Männikö
Ann-Catrin Möller
Lars Nilsson
Sara Nilsson
Love Nordenmark
Katarina Olsson
Annika Persson-Åkeblom
Mari Richardsson
Maria Rosén
Helena Sandlund
Lena Sievers
Ingrid Stenman
Maria Sundvall Taavo
Eva-Britt Tjernqvist
Peter Söderström
Kajsa Wahlström
Inger Westerlund
Tomas Wetterberg
Magnus Åkerlund
Gertrud Åström

Bilaga 2

Personer som deltagit i nätverket, gått processutbildning för skolledare eller utbildningen
 ”Låt ingen kränkning passera – AGERA!”

ARJEPLOG

Eva Bergarp
 Maria Johansson
 Aina Kallin

ARVIDSJAUR

Anna Lestander
 Helena Lindmark
 Eva Lundmark
 Mai Lis Sehlstedt

BODEN

Majden Carlsson
 Maria Hagberg
 Maria Jakobsson
 Maria Kassberg
 Marianne Nilsson
 Monika Silverplatz-Skytt
 Susanne Sundström-Sandling
 Astrid Yttling

GÄLLIVARE

Janne Karlsson

HAPARANDA

Arja Martinviita
 Eva Ryytty
 Leif Rönnbäck

JOKKMOKK

Agneta Almqvist
 Annette Amundson
 Margareta Holmström
 Marie Nilsson
 Astrid Tjikkom
 Monica Åhman Fjellström

KALIX

Kjell Hansson

KIRUNA

Annika Andersson
 Lena Falbo
 Katarina Inga
 Maria Johansson
 Marie Jonasson
 Frida Kyrö
 Monica Kyrö
 Matilda Lindgren
 Hans Ollander
 Susanna Uusitalo
LULEÅ
 Christer Andersson
 Maria Bergstedt
 Marianne Björkén
 Margita Bredberg
 Anita Englund
 Eva Fahleson
 Inger Grafström
 Eva Gunéll
 Carolina Henriksson
 Ulla Henswold
 Eva Jonsson
 Gunilla Kejonen
 Louise Larsson
 Ann-Gärd Näckstam
 Magnus Pahlberg
 Eva Rönnberg
 Annika Sannerström
 Eva-Britt Tjernqvist
PAJALA
 Marianne Aitamäa
 Eva Esberg
 Mikael Fahlman
 Carina Hurula
 Gun-Britt Kangas
 Ella Lund
 Marit Pohjanen
 Barbro Rantatalo
 Kerstin Tuomas-Larsson
 Ingegerd Ylipää

PITEÅ

Kerstin Adolfsson
 Elisabet Andersson
 Lis-Beth Anderzon
 Tomas Bjernhagen
 Carina Burman
 Lars Granberg
 Britt Hallberg
 Birgitta Häggbom Tuveborg
 Karin Lidman
 Lisbeth Lindmark
 Ann-Katrin Möller
 Inga-Lill Nordling
 Cecilia Normark
 Bo Olovzon
 Liss-Britt Risberg
 Viveka Thelin

ÄLVSBY

Maina Eklund
 Gerd Larsson
 Östen Lejon
 Urban Lindgren
 Sonja Sidemark
 Ulrika Viklund

ÖVERKALIX

Jan Boström
 Siv Larsson

ÖVERTORNEÅ

Aina Bleikrassli
 Ann-Christin Jakobsson
 Berit Sandström
 Hans Söderberg
 Håkan Tholerud
 Gunilla Wiss Tholerud

Fakta Forma framtiden

– ett genuspedagogiskt projekt för ett jämställt samhälle

Forma framtiden är ett länsövergripande projekt som syftar till att bidra till en jämställd skola/undervisningsverksamhet i Norrbotten. Projektet startade i september 2005 och avslutades i december 2006.

PROJEKTETS DELMÅL

- Att det finns minst en anställd genuspedagog (eller motsvarande) i flertalet kommuner i Norrbotten vid 2006 års utgång.
- Att alla kommuner i Norrbotten har formulerat kommunala och lokala handlingsplaner för det praktiska jämställdhetsarbetet i skolan
- Att skolledare från alla kommuner genomgått en processutbildning som handlar om jämställdhet i samhället och i skolan.

Projektets verksamhet har bestått av en processutbildning för skolledare, ett nätverk för att stödja och kompetensutveckla genuspedagoger samt öppna föreläsningar och konferenser.

I samarbete med EU:s strukturfond, länsstyrelsen, kommunerna i Norrbotten, Regionalt utvecklingscentrum, Myndigheten för skolutveckling, Jämställdhetskommittén i Luleå kommun, Rådna Barnen, Teknikens Hus och Sensus.

ISBN 978-91-633-0327-2